

Мара С. Кнежевић
Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет у Сомбору

РУСИ У СРБИЈИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

Везе два народа исте вере и духовности трају вековима. Историјски догађаји условљавали су њихово повезивање и заједничку судбину. У најтежим догађањима помагали су једни друге. Повезивање српског и руског народа догађало се у свим сферама људског битисања, у свим временским периодима, почев од Светог Саве до данашњих дана. Није случајно да су у свим областима културе и науке ова два народа била упућена један на други. И зато треба да памтимо прошлост, да упознамо шта су све Срби и Руси заједнички проживљавали. Поред историјских чињеница до почетка двадесетог века и области књижевности коју смо пратили кроз систем образовања, нажалост, период између два светска рата остао је свих ових година прећуткиван те га је неопходно истражити и изнети на видело. То је период када је Србија прихватила руску емиграцију након Октобарске револуције, период када је Србија помогла Русима у њиховој новој отаџбини, период када су Руси узвратили помоћ градећи ратом разорену Србију.

Кључне речи: Руси, Срби, везе, образовање, култура, архитектура.

Руси у Србији

Много је непознаница о историјским догађајима, о судбинама људи у ратним вихорима који су несрећа и за победнике и за победиоце. Људи страдају на обе стране. Још страшније је када се покрене братоубилачки рат, који је несхватљив људском уму.

Почетком двадесетог века многи Руси били су принуђени да напусте своју отаџбину. Они који су већ из неких разлога били ван ње, нису се враћали, а затим је уследио талас избеглица које су биле принуђене да након промене система, абдикације цара Николаја Романова II и победе комунизма, напусте Русију.

У Београду, који је тада имао око 110.000 становника, живело је 30.000 руских емиграната. Долазећи у Србију надали су се да је то њихово привремено боравиште, али су временом схватили да се ту најбоље осећају. Срби су их топло примили. Срби су разумели шта значи живети у туђини без своје отаџбине када су били принуђени да напусте Србију пред надмоћним непријатељем у Првом светском рату и повуку се у Грчку, на Крф. Срби су Русима, од свих држава у које су емигрирали, највише помогли. Шта су то све учинили Срби за Русе, а како су Руси то узвратили, видећемо на неколико кључних области у реализацији животних питања.

„Било, како било, остаје чињеница да је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевина Југославија, била једина земља у Европи која је прихватила руске официре и уврстила их у своју армију у оним чиновима које су имали у Русији.

Омогућила је отварање кадетских корпуса, девојачких института, гимназија и других училишта и образовних институција, од којих је најзначајнија била Руско-српска гимназија у Београду која је сматрана највећом руском институцијом у емиграцији” (Руси без Русије, 1994).

Највећи број избеглица из Русије стизао је бродовима до Цариграда, до Солуна, па даље возовима преко Ђевђелије до градова у Краљевину СХС, или преко јадранских лука. Многе избеглице нису имале никаквих средстава за живот, мучила их је носталгија за Русијом, те су гајили наду да ће се ускоро вратити у своју отаџбину. Потресан је био обичај сахрањивања избеглица са шаком руске земље понете са собом на пут и надом у скоро повратак.

У почетку држава је финансирала смештај избеглица, а потом се приступило њиховом запошљавању у складу са занимањима за која су били оспособљени.

„Осим тога Југославија је била једина земља у Европи која је државно-правно инситуционализовала прихват руских избеглица. Она је 1920. године формирала Државну комисију за питања руских избеглица преко које је збрињавала, запошљавала, материјално помагала појединце и организације емиграције” (Руси без Русије, 1994).

Држава је финансирала и различите руске избегличке институције. Организовани су и курсеви за учење српског језика како би се превазишла и та препрека при запошљавању. Поставило се и питање држављанства, те су примани у радни однос на одређено време уз изјаву: „Ја (име и презиме) ступајући у држављанство Краљевине Југославије заклињем се свемогућим Богом, да ћу владајућем Краљу свагда бити веран, да ћу се закона савесно придржавати, да ћу тачно испуњавати све грађанске дужности и верно служити интересима државе и народа Краљевине Југославије. Тако ми Бог помогао!” (Бела Русија, 2014).

Описујући пријем у Србији 1921. године, А. Филипов је записао:

„Од свих словенских држава, које су прихватале руске избеглице, Србија је неоспорно најгостопримљивија и најбрижнија. Однос српског народа према избеглицама је најсрдачнији. У многим селима Срби их сами позивају код себе, задовољавају се малим киријама и показују изузетно брижан однос према њиховим потребама. Међу становништвом и избеглицама веома брзо се ствара родбинска, духовна веза, што треба посебно ценити, имајући у виду она морална страдања, која су избеглице морале да проживе [...]. Они неће заборавити да су управо у Србији, најразрушенијој од свих држава које су ратовале, они нашли и нежност, и комфор, и потпуну могућност да живе као људи. У том погледу Срби чине велико дело” (Бела Русија, 2014).

Руси су у Србији оснивали и своје институције и своје цркве. У већим градовима смештени су: у Сремским Карловцима седиште Руске армије, Штаб главнокомандујућег Руске армије генерала Врангела и Руске цркве, Свети архијерејски синод Руске заграничне цркве. Три девојачке средње школе са интернатима биле су у Новом Бечеју, Белој Цркви и Великој Кикинди. Руске болнице биле су у Панчеву и Вршцу. Домови за старе Русе били су у Панчеву, Новом Саду и Великој Кикинди. Три сиротишта за руску децу била су у Панчеву, Манастиру Хоново и Белој Цркви.

Бела Црква је била седиште Николајевске коњичке академије, ту је био смештен кадетски корпус, домови ратних војних инвалида и сирочади.

„У Новом Саду, у најзначајнијој руској заједници у Војводини, поред руске колоније и Руске црквене општине деловали су: Одељење Руске матице, Руско друштво за ширење националне и патриотске литературе, Руски национални кружок, Руски кружок љубитеља уметности, Руско друштво Црвеног крста, Руско певачко друштво Василија Григорјева, Оркестар балалајки Чернојарова, Мешовити црквени хор, Руско соколско друштво, Новосадски национално-монархистички савез, Руски ослободилачки комитет, Новосадска управа лојалних престола, Удружење официра Генералштаба, Новосадско одељење руских официра у Краљевини СХС, Дом руских официра, Руски клуб, ...” (Алексеј Арсењев, 2012).

Посебан печат руски архитекти дали су градовима: Београду, Нишу, Врању, Панчеву и др. Градили су и цркве: Црква Светог Јована у Вучју (1936), архитекта Григорије Самојлов, црква у Радовању (1930), архитекта Василиј Андросов, Црква Свете Петке у Кумареву (1930), архитекта Василиј Андросов, Црква Светог Саве на Савинцу (1935), архитекта Виктор Лукомски, Црква Светог Вазнесења у Жаркову, архитекта Лукомски и др. „Тековине руског академизма пренео је у архитектуру Ниша Јулијан Ђупон, познат по многим јавним и стамбеним објектима, али и по споменику на Чегру (1927)” (Руси без Русије, 1994). У области руске класицистичке архитектуре највиши допринос дао је Николај Петровић Краснов. Посебно се истиче палата Генералштаба у Улици кнеза Милоша саграђена 1928. године по пројекту архитектке Баумгартена, као и Руски дом саграђен 1931. у улици Народног фронта, такође по пројекту архитектке Баумгартена. Фасада поште у Београду изграђена је 1938. године, архитекта Василиј Андросов.

Руски емигранти имали су и своје школе. Руске основне школе основане су у: Земуну, Новом Саду, Панчеву, Суботици, Сомбору, Панчеву, Вршцу, Великом Бечкереку. Руске гимназије биле су у Београду, Земуну, Новом Саду, Панчеву. Оснивани су и дечји вртићи, дечји домови за руску сирочад, домови за ученике. Осниване су и руске болнице, руски домови за стара лица. Србија је омогућавала Русима да се осећају сигурно у својој новој отаџбини. Војно образовање стицали су по правилима руске војске што је јединствен случај у свету да једна држава омогућава емигрантима примену својих правила војне службе.

Генерал Врангел сместио се у Сремске Карловце са официрским кадром надајући се да ће се ускоро вратити у Русију. Наде је било све мање, свет се мењао након Другог светског рата и Руси су морали схватити, мада болно, да им повратак у отаџбину неће бити могућ. Они који су поверовали у могућ повратак страдали су у логорима нове власти. Царске Русије више није било.

Алексије Арсењев пише о руској емиграцији:

„Као син руских емиграната сматрао сам својим задатком да сачувам успомену на моје сународнике, који су допринели развоју земље, у којој су се нашли. Циљ моје књиге је да представим три аспекта, који одређују појам руска емиграција. Први је да се покаже живот избеглица у оквиру такозване руске колоније, у којој су се трудили да сачувају обичаје и традицију императорске Русије. Други је да представим допринос руских емиграната развоју просвете, заштите здравља и пољопривреде. Трећи је да представим најистакнутије личности и испричам о њиховом личном раду у Војводини, где сам рођен. На пример, једно поглавље је посвећено руском монаштву у српским манастирима, свештеницима и руским православним парохијама у Војводини, организацији црквеног живота. Та је тема слабо истражена. Једно поглавље сам посветио руским професорима у вишим школама у Војводини. Можда ће то некоме изгледати досадно, али сам их набројао више од 400. Осим тога, још стотинак учитеља у основним школама” (Арсењев, 2012).

И руско свештенство било је принуђено на одлазак из отаџбине. Привремена виша црквена управа напустила је Русију и 1921. године на позив српског патријарха Димитрија, преко Истанбула, стигла у Сремске Карловце, који је постао центар Руске заграничне цркве. Српска црква омогућила је смештај руским свештеницима по манастирима Фрушке горе. Оснивана су руска монаштва братстава и сестринстава у запуштеним српским манастирима. У Карловцима је редовно заседао Синод Руске православне цркве. Осниване су руске парохије у Сремским Карловцима, Великом Бечкерек (Зрењанину), Белој Цркви, Земуну, Вршцу, Сомбору, Суботици, Великој Кикинди и Новом Бечеју. Руски храмови су били привремено смештени у разним објектима, приватним кућама. Српска црква је неке своје храмове уступила Русима. У Сомбору је већ постојећи објекат на Православном гробљу адаптиран у руски храм. Неки руски свештеници прешли су под јурисдикцију Српске православне цркве. Тако је Владимир Родзјанко, унук последњег председника Царске думе, Михаила Родзјанка, који је потписао акт о абдикацији цара Николаја II Романова, служио у Цркви Светог Николаја у селу Станишићу, удаљеном 20 километара од Сомбора на северу Бачке.

Занимљива је повест о Владимиру Родзианку, Русу, школованом у Београду и Лондону, становнику и свештенику села Станишић на северу Бачке, монаху Василију и владика и епископу Епархије Сан Франциска и Запада – Владика Василију. Упознавањем судбине свештеника Владимира Родзианка захтева од нас шире упознавање историје два братска православна народа, упознавање са догађајима у којима су Руси пома-

гали српски народ у ослободилачким ратовима и како су Руси нашли уточиште у братској Србији.

Владимир Родзјанко

Породица четворогодишњег Владимира Родзианка стигла је возом у Београд 1919. године. Породица Родзианко нашла је уточиште у Србији, у Београду. Владимир Родзианко рођен је 22. маја 1915. године на породичном имању угледне руске породице у Екатеринославу, данашња Украјина. Његов деда, Михаил Родзианко био је последњи председник Руске царске думе за време владавине цара Николаја II. Владимир се школовао у Београду и где је завршио теолошке студије. Постдипломске студије завршио је у Лондону. Оженио се 1937. године Мариом Колубаев. По повратку из Лондона у Југославију, рукоположен је у чин ђакона. У двадесет петој години рукоположен је за свештеника Српске цркве. Када је почео рат, отац Владимир Родзјанко учествовао је у покрету отпора, а највећи допринос и залагање испољио је у раду Црвеног крста. Помагао је многим људима, што му је била и дужност и задовољство.

У времену од 1941. до 1949. године отац Владимир службовао је у местима на северу Југославије, у селима Станишићу и Пачиру. Остао је у Југославији по доласку комуниста на власт, мада су многи емигранти напустили земљу, пре свега они за које је совјетска власт била посебно заинтересована. Отац Владимир служио је као свештеник у српској парохији и за њега је било незамисливо да напусти своју паству, чак и ако му је прегила робија или стрељање. Комунисти су га осудили на осам година робије због проповедања православне вере, одузета му је мантија и крст, али је након две године, на инсистирање руске елите и неслагања Броза са Стаљином, ослобођен. Тако је отац Владимир у југословенским затворима провео само две године. Ни у затвору се није одрицао свог рада на ширењу православља. Успевао је да испуни захтеве, како својих православних верника, тако и људи друге вере.

Након што је пуштен на слободу, Владимир је отпутовао са женом Мариом Колубаев и синовима Владимиром (рођеним у Лондону 1939) и Петром (усвојеним у Станишићу, отац Петар погинуо је, а мајка Дренка умрла) у Француску, а потом у Енглеску. Отац Владимир кренуо је за Париз код свога духовника, архиепископа Јована (Максимовича), затим у Лондон, где је почео да служи у српском православном храму. Ту, у Лондону, отац Владимир је на радију Би-Би-Сија почео да води своје црквене емисије намењене Русији. Посветио се цркви и верницима, радио као свештеник, али се посебно интересовао за радиодифузну мрежу преко које је слао емисије о православљу у Москву. Наредних четрдесет година он је емитовао верске програме за Совјетски Савез. Неколико поколења грађана СССР-а стицало је путем тих емисија знања о Богу, о православној вери, историји Цркве и своје земље.

Владика Василије

У Лондону 1978. године, оцу Владимиру умрла је супруга, те се замонашио 1979. године у Енглеској, узевши име Василије. Јеромонах Василије примио је од Московске патријаршије православне цркве у Америци. По доласку у САД 1980. године постаје владика, у новембру 1980. године епископ Епархије Сан Франциска и Запада, све до пензионисања 25. априла 1984. године.

Након пензионисања вратио се у Вашингтон и наставио да припрема православне емисије директно преко руског радија и телевизије. У мају 1991. године руски патријарх Алексије замолио је владика Василија да води ходочашће у Свету земљу, да донесе Свети огањ са гроба Христовог на Васкрс и да се прво заустави у Цариграду уз благослов Васељенске патријаршије, да пропутује земљама југоисточне Европе, а потом из Кремља, после литургије, уз патријарха води литију улицама Москве. Била је то прва литија у Москви након 70 година. Предводили су је патријарх Алексије и владика Василије.

Руси су изузетно ценили владика Василија и сматрали га свецем због његове оданости вери, његовог начина живота и помоћи коју је пружио људима. Иако се владика никада није посебно изјашњавао, ипак се знало да је служење на корист Русије и Руске цркве било његова највећа животна жеља. Када је на Првом каналу Централне телевизије слушао циклус емисија о Богу и цркви, о древним светитељима, новомученицима, о Русији и руској емиграцији, владика Василије је, иако болестан, стигао у Москву и даноноћно радио на тим емисијама. Били су то први разговори такве врсте на совјетској телевизији.

Сјашавање Почајевске лавре

Где год би се владика појавио људи су му захваљивали јер су се, слушајући његове разговоре, вратили вери. Многи догађаји црквене историје XX века, захваљујући владичиним причама, сагледани су у новом светлу. Једном се у његовом присуству покренула непријатна дискусија о епископу совјетског периода.

Владика је ћутке слушао разговор и тада испричао занимљив давни догађај.

„Почетком шездесетих година, док је он још био свештеник у Лондону, дође му у кућну посету митрополит Никодим, председник Одељења за спољне црквене односе. Обојица су морали да легну на под и тако обаве разговор, јер совјетска обавештајна служба Митрополита није скидала с ока, снимала је његове разговоре чак и кроз прозор. Владика Никодим шапатом исприча оцу Владимиру како се совјетске власти данима већ спремају да затворе Почајевску лавру, а јерарси у Отаџбини исцрпили су све могућности у покушајима да до тога не дође. Зато је молио оца Владимира да на Би-Би-Сију и 'Гласу Америке' организује специјалне емисије и тако онемогући совјетско руководство да се обрачуна с Почајевом. Обојица су одлично схватили колико Владика Никодим ризикује. Већ сутрадан је По-

чајев постао главна тема у верским емисијама Би-Би-Сија и 'Гласа Америке'. Хиљаде писама протеста из целог света почеше да пристижу у ОУН и на адресу совјетског руководства. Утицај таквога притиска на совјетску власт био је велики. Она је била принуђена да још једном одобри активан монашки живот у Почајевској лаври" (Шевкунов, 2013).

Први пут владика је посетио Почајев 1990. године. Одслужио је литургију и срео се с људима који су били учесници догађаја од пре тридесет година.

Помен Романовима у Москви

По древним црквеним канонима, када епископ дође у туђу епархију, богослужење не може да врши без благослова локалног, надлежног архијереја. За Москву је то био сам патријарх. Његова светост патријарх Пимен дозволио је владика Василију, док борави у Москви, да служи молебне и парастосе. Владика Василије затекао се у Москви у јулу 1987. године, имао је жељу да одслужи парастос породици Романов. Та жеља му се испунила, јер је баш тога дана требало освештати надгробни споменик Пересвету и Осљаби на месту погибије, а то је тада било у кругу фабрике Динамо. Владика Василије се прихватио освећења са својим људима. За службу је био потребан и хор. Сви поклоници који су допутовали с владиком певали су у црквеним хорovima. Сви они били су углавном православни Англосаксонци, говорили су само енглески и црквенословенски. Речено им је да не говоре како се не би акцентом открили, само да певају на парастосу. Владика Василије почео је са освећењем споменика Пересвету и Осљаби, а када је завршио, полако је прешао на помен, да људи на задатку ништа не примете. Људи у цивили подозриво су посматрали наочитог владика и његову паству, преплашену и ћутљиву, али ипак толико различиту од обичних совјетских људи.

„Владика је служио тако надахнуто, а његови верници певали у таквом заносу да је цело богослужење прошло као један трен. Владика није изговарао речи „император“, „императорка“, „царевих“, помињао је само најпре ратнике Андреја Осљабу и Александра Пересвета, а затим убијеног Николаја, убијену Александру, убијеног дечака Алексија, убијене девојке Олгу, Татјану, Марију и девојчицу Анастасију, а такође и своје и наше упокојене ближње. Ко зна, можда су људи у цивили све схватили. Није искључено. Али нико од њих није реаговао" (Шевкунов, 2013).

Извињење владике Василија Русима

Владика је већ у позним годинама добио благослов да одслужи литургију у Царском Селу у Храму Теодоровске иконе Пресвете Богородице, у храму који је саградио император Николај II и који је посебно волела цела царска породица. По завршетку службе владика изиђе пред народ и изнесе покајање за кривицу у којој се од детињства осећао као саучесник само зато што је био унук свога деде:

„Мој деда је Русији хтео само добро, али, као слаб човек, често је грешио. Погрешио је када је своје парламентарце послао цару с молбом да се одрекне престола. Он није мислио да ће се цар одрећи и у своје име и у име свога сина. А када је то сазнао, горко је заплакао рекавши: „Сад више ништа не може да се учини. Сад је Русија пропала”. Постао је нехотични кривац за ту јекатеринбуршку трагедију. Али и нехотични грех је ипак грех. И ево сада, на овом светом месту, ја пред Русијом, пред њеним народом и пред царском породицом молим опроштај за свога деду и за себе. И као епископ, влашћу која ми је дата од Бога, опраштам и разрешујем његову душу од тог нехотичног греха” (Шевкунов, 2013).

Владика Василије био је активан међу православцима у Вашингтону све до своје смрти. Упокојио се 17. септембра 1999. године у 84. години живота. Сахрањен је на гробљу (Спринг Вадлеи) у Њујорку.

Док је служио у Станишићу, родном месту ауторке, крстио је њу као и другу децу рођену у том периоду. Ово је мали дуг према великом човеку који је живео међу нама, са нама, а да ми то нисмо знали све до пре неколико година.

Дакле, везе Срба и Руса су чвршће но што их ми знамо и познајемо, а то нас обавезује на даља истраживања о нераскидивим везама и поштовању узајамне помоћи. Бројни руски емигранти остајали су у Србији, а њихови потомци живе са нама данас, док њихови преци још увек нису довољно познати и признати.

Литература:

- Арсењев 2012: А. Арсењев, *Самовари у равници*, Нови Сад: Змај.
- Димић 1994: Љ, Димић, *Руско школство у Краљевини Југославији 1918–1941*, у: *Руска емиграција у српској култури 20. века*, Београд:
- Јанићијевић, Шлавик 1994: Д. Јанићијевић, З. Шлавик, *Руси без Русије, Српски Руси*, Београд. Дунај, Беочин: Ефект.
- Миловановић, Петијевић 2014: С. Миловановић, А. Петијевић, *Бела Русија, Руска емиграција у Војводини*, Нови Сад: Музеј Војводине.
- Шевкунов 2013: А. Т. Шевкунов, *Несвети и Свети и друге приче*, Београд: Чувари.
- Епископ Василије (Родзјанко) 2015: Е. Василије, *Моја судбина (Моя судьба)*, Москва: Сретенски манастир.

Mara Knežević**RUSSIANS IN SERBIA BETWEEN THE TWO WORLD WARS****Summary**

Connections between the two peoples of the same religion and spirituality have lasted for centuries. Historical events conditioned their bonds and mutual destiny. They helped each other in the most difficult of times. Ties between Serbian and Russian nations have been strong in all spheres of human existence, in all epochs, from St Sava to the present. It is thus not a coincidence that these two nations have reached towards each other in all fields of culture and science. This is the reason why we should remember the past and get acquainted with everything that Serbs and Russians experienced together. Beside the historical facts up to the beginning of the twentieth century and the field of literature that we emulated through the system of education, we have regrettably been silent about the period between the two World Wars, which is why it needs to be examined and brought to light. This is the period when Serbia accepted Russian immigration after the October Revolution, when Serbia helped Russians in their new homeland and when Russians responded by rebuilding the war-torn Serbia.

Keywords: Russians, Serbs, connections, education, culture, architecture

*Примљен 29. маја 2017. године
Прихваћен 14. септембра 2017. године*